

zapažanjima o konkretnim političkim situacijama (najuverljiviji su delovi o italijanskom fašizmu i Španskom građanskom ratu), pa se uočavanje detalja i složenih unutrašnjih veza pojedinih razdoblja povremeno izdiže iznad osnovne hladnoratovske vizije komunizma koju Fire ne napušta ni krajem 20. veka. Uz malo kritičnosti pomenuta zapažanja mogu biti korisna i kada se odbaci piščeva globalna pristrasnost. Neretko okretna esejistička erudicija i autoritet pisca uspešno prikrivaju hazardne ocene, koje bi kod manje priznatih pisaca bile upadljivije. Protivrečna i strastima opterećena svedočenja intelektualaca disidenata Fire, sa ne manje strasti slaže u vlastitu viziju komunizma kao totalitarnog režima i ideje. Presigurno, jasno izlaganje i lako snalaženje u zamršnim idejnopoličkim spletovima, zatim vešto smeštanje problema u široki međunarodni sklop zbivanja, bez sumnje su brzo privukli pažnju stručne javnosti, a galska neobavezna teorijska ležernost, lišena nemačkih fusnota, obezbedila je prohodnost knjizi kod radoznale šire publike. Autoritet pisca je bio takođe važan, jer se očekivalo šta će Fire reći o komunizmu nakon njegovog sloma. U francuskim političkim krugovima knjiga je dočekan kao dokaz nedemokratskih namera francuskih komunista. Lakoća izražavanja i sažimanja protivrečnih zbivanja u čvrne tačke, mestimično uspešno ali uvek rečito "meandriranje" složenih zapleta svakako su vrline ove knjige koja je pokušala da se izdigne iznad neuticajnih sholastičkih pojmovnih i teorijskih debata i na novom izvornom materijalu živih svedočenja intelektualaca o fašizmu i komunizmu dočara 20. vek iz ugla dugih istorijskih procesa. Premda probrana, izvorna građa (neposredna lična svedočenja "otrežnjenih" levičara) je važan kvalitet Fireove sinteze. Ipak, glavni je utisak da je Fire mnogo toga uložio da bi potkrepio neke poznate i prilično osporene postavke teorija o totalitarizmu.

One su pođednako uočljive u polaznim pretpostavkama i zaključcima Fireove knjige: komunistički svet je zasnovan na univerzalnoj laži (Fire 1996, 568), komunist je militant i vernik (Fire 1996, 160), fašizam i socijalizam su svetovne religije (Fire 1996, 436-437), komunistički totalitarizam se održavao preko iznuđenog antifašizma (Fire 1996, 261-327), univerzalizovao putem snage oružja (Fire 1996, 502) i pripada mitologiji 20. veka. Fire ne nabraja zbivanja već prati i objašnjava idejnopoličke procese i kolebanja opredeljenih intelektualaca. U njegovom izlaganju uočljiva su poređenja različitog ranga. Slično E. Nolteu, uporedno izlaganje se prepliće sa filozofskopolitičkim pristupom što analizi daje solidan sintetički nivo. Kao i kod Noltea odnosu ideologije i intelektualaca je poklonjeno više pažnje nego rekonstrukciji zbivanja, a političkoj taktici država i partija više nego korenitim promenama društvene strukture i političkih sistema. On pojedince više posmatra kao zarobljenike ideja nego kao lične kreatore istorijskog toka. Trudio se da odgonetne ne splet događanja nego čar komunizma koja je mnoge zavela i objasni otkuda razočarenja i otpadništvo. Knjiga je u neku ruku presek istorije komunističkih disidenata smeštena u okvir ključnih idejnoistorijskih procesa. Fireov pristup se više oslanja na psihologiju i političku nauku nego na sociologiju. Ova okolnost samo delimično objašnjava naglašeni formalizam analogija. Uporedna historiografija je nemoguća bez svestrane obaveštenosti što se Fireu i Nolteu teško može sporiti. Ipak svestranost nije dovoljna osnova odmerenosti niti istoričnosti. U knjizi prevladavaju dve vrste analogija; komunizam se poredi s jedne strane sa Francuskom revolucijom i njenim ritmom, a s druge sa pravilima religijske misli i organizacije. Slično I. Dojčeru, i Fire je opsednut poređenjem Oktobra i Francuske revolucije, ali on daleko manje vodi računa o osobenostima nasleđa Rusije, njene društvene strukture i političke kulture. Po njemu, Francuska revolucija nije bila vrhunac borbe trećeg staleža protiv starog režima već je bila iznutra razbijena pre nego se treći stalež u Parizu izdigao.